

LITURGIA ÉS NÉPHIT.

A magyar néprajzi kutatás hosszú időközön keresztül alig méltatta szorgosabb figyelmére a magyar népi műveltség és a keresztény vallás, meg a belőle sarjadó kultúra bensőséges kapcsolatát. Erejének javát a magyarság autochton vagy annak vélt javainak megismerésére fordította. Pedig a kereszténységben élt majd ezer esztendő nem szállhatott el hatástalanul a magyar nép feje fölött. Nemzeti-népi egyéniségünket a keresztény életalakítás általában nem csonkította meg, hanem éppen ellenkezőleg: a magyar népkultúra csodálatos kivirágzását, egyetemes gazdagodását segítette elő. A kereszténység sokrétű hatását itt nem szükséges még nagy vonásokban sem részleteznünk, csak egyetlenegy mozzanat elemzésére vállalkozunk: a keresztény liturgia és a magyar néphit vizsgálatára.

A néphagyomány és liturgia kölcsönös kapcsolatait, termékeny összefüggését már sokszor elismerte a magyar tudományos kutatás, azonban mindeddig megelégedett néhány általános utalással, elvi kijelentéssel, esetleg egyoldalú szakszemponatok alkalmazásával.

A magyar liturgiátörténeti kutatás néhány nagyérdemű kezdeményezéstől és eredménytől eltekintve, még munkájának legelején, az adatközlés és tájékozódás stádiumában van és így nem is lehetett alkalma arra, hogy a liturgiának a magyarság szellemi életére, különösen pedig

a népéletre gyakorolt megszívlelendő hatását felmérje. A céhbeli néprajztudomány nagy teljesítményei ellenére is nem egy okból hosszú ideig idegenkedett annak a hatásnak tüzetes elemzésétől, amelyet akár a katolikus, akár a protestáns kereszténység a magyar népéletre gyakorolt. Pedig a két tudományszak sokban kiegészíti egymást és dolgos összefogása sok kitűnő tanulsággal járhat. Igazolja egyrészt, hogyan illeszkedett bele népünk az Egyház liturgia-rendszerébe, az életnek keresztény formáiba és felfogásába, másfelől azonban — és ez a tanulság számunkra itt fontosabb — azt is bizonyítja, hogy népünk lelkivilágában micsoda újabb hiedelmek, hagyományok, szokások sarjadtak e hivatalos kultusz nyomán, azaz népkultúránknak mekkora gazdagodásával járt a Tízparancsolat és a Hegyi Beszéd világnézete.

Amikor népünk megkeresztelkedett, az Egyház liturgia-rendszere már meglehetősen kialakult és így természetesen nagyjából a meglévő keretekbe illeszkedtünk bele. A középkor folyamán azonban mégis sajátos liturgikus gyakorlat alakult ki hazánkban, amely egészen a nagyszombati zsinatig (1611) élt. Ettől kezdve Pázmány Péter javaslatára a *Rituale Romanum* vált nálunk is általánossá. A régi magyar liturgiának azonban néphagyományainkban számos nyomával találkozunk. Ezekre dolgozatunkban csak részben terjeszkedhetünk ki.

Középkori liturgiánknak legértékesebb emléke, a Praykódex és a legújabbban fölfedezett Szelepchényi-kódex francia bencés ihletést árul el, tehát a legrégebb liturgikus szálak Franciaországhoz fűznek bennünket. Elég jelentős az olasz és német földről származó hagyaték is. Imittamott a keleti egyház hatása is mutatkozik. Ezeknek részletezése itt nem lehet feladatunk. Szép számmal akadnak azonban sajátosan magyar liturgikus kezdeményezések is. A középkori magyar liturgia tehát nem egyszerű függ-

vénye külföldi liturgiarendszereknek, nem veszi át szolgai módon más nemzetek kialakult liturgikus gyakorlatát, az Egyház előírt kultuszát is megtoldja a maga sajátos szükségleteivel. A katolicizmus közös élményéből fakadó természetes egyezések mellett is találkozunk olyan szokásokkal, amelyek csak hazánkban fejlődtek ki.

A lutheri és kálvini reformáció terjedésével a protestáns magyarság természetesen új liturgikus gyakorlatot tett magáévá. Népünk szívós hagyománytiszteletét azonban jellemzően mutatja, hogy középkori liturgiánknak számos eleme él laikus népszokásként a református magyarság körében is.

A liturgián Mihályfi Ákos, a jeles egyházi szakíró meghatározása szerint a nyilvános istentisztelet (cultus) összes külső megnyilatkozásait értjük. A liturgiának két főcélja van: az egyik Isten dicsőítése, imádása, a másik pedig az ember megszentelése.¹

Szűkreszabott terünkön természetesen nem vállalkozhatunk a liturgia és néphit összes vonatkozásainak elemzésére. Vizsgálódásaink itt és most csak a liturgia gyakorlatibb feladatára, vagyis az emberek megszentelésére irányulnak. Ebben a tárgykörben sem foglalkozunk azonban az összes lehetséges kérdésekkel. Csak utalunk tehát azokra a liturgikus töről fakadt, illetőleg liturgikus hatásokkal gazdagodott népszokásokra, amelyek egyrészt az esztendő jeles napjaihoz (betlehemezés, regölés, Háromkirályok játéka, gergelyjárás, pünkösdlés stb.),² másfelől pedig az élet három nagy szükségéhez: a születéshez, házassághoz és halálhoz fűződnek. Nem elemezzük a népi éneklés és imádkozás³ liturgikus ihletéseit. Nem foglalkozhatunk népünknek a szentségek vételéhez kapcsolódó képzetivel. Nem fejtegetjük katolikus parasztságunk szent-kultuszát, a reformátusok bibliaélményét sem. Mindezek a tételek egyenként külön tanulmányt igényelnének. Most csak

népünknek a szentelményekhez fűződő képzeteivel, hiedelmeivel akarunk foglalkozni, hiszen a liturgia néphagyomány képző hatása talán itt a legelevenebb.⁴

A szentelmények a katolikus egyház által a szentségek mintájára alapított látható jelek, amelyek bizonyos, főleg természetfölötti hatásokat hoznak létre, így segítő malasztot, a bocsánatos bűnök eltörlését, a gonosz szellemek távoltartását, a földijavak védelmét. A szentelmények céljukat tekintve, vagy áldások (benedictio), vagy ördögűzések (exorcismus), a szerint amint vagy Isten áldását kérik, vagy a gonosz szellem erejének megtörését szolgálják. Dolgozatunk első felében az áldások, a másodikban pedig az ördögűzések néprajzával foglalkozunk.

I.

Már a primitív, pogány népek szerették átlelkesíteni a természet anyagi rendjét, az ember és a környező világ között iparkodtak minél bensőségesebb vonatkozásokat teremteni. Az anyagi világ nemcsak pusztá valóság, hanem mélyértelmű szimbólum és tanítás a szemükben. Sokszor tulajdonítanak tehát a természet növényeinek, állatainak, élettelen tárgyainak valóságos anyagi mivoltuk melleit jelképes tartalmat, szakrális jelentést is. A dolgok kultikus szertartás által már a pogány népeknél is mágikus színezetet nyerhetnek (tabu, totem, stb.), a katolikus gyakorlatban pedig szentelménnyé válnak, amelyeknek az egyházi felfogás, meg a belőle fakadó jámbor néphit értelmében egyaránt különleges foganatosságuk, malasztközlő erejük van. A szentelmények anyaga (víz, só, virág, fű stb.) beletartozik ugyan a természet tárgyi világába, anyagi állagába, azonban a szentelés és áldás által karizmatikus jelleget nyer. Az Egyház tehát a régiek szimbolikus természetsemléletét elismerte, megszentelte, művészetében és

liturgiarendszerében fölhasználta. Elég csak a Physiologus-nak, ennek a középkori misztikus természetrajznak egyetemes szellemi hatására utalnunk.⁵

Az Egyház szentelményei különösen a középkorban kiterjedtek a hívő nép egész életére, minden szükségletére. Egyaránt megszentelték az élő és élettelen természetet, a földi lét állomásait és a mindennapi élet szükségleteit. A primitív-pogány népeknek mágikus lelkivilágát, irracionálisra hajló magatartását, sajátos szemléletmódját a kereszténység általában nem törölte el, hanem megnevesítette a maga karizmatikus rendjével. Az Egyház bölcs türelme következtében ennek az ősi népéletnek így számos megnyilatkozása maradt fenn keresztény változatban, a liturgia keretében. A liturgia azonban maga is számos új népszokást, hagyományt és hiedelmet kezdeményezett.

A szentelmények át meg átszövik népünk személyes életét és mindennapi munkáját. Egészséget és oltalmat közölnek a bennük bizókkal. Természetesen a szentelmények a maguk eredeti jelentésében nemcsak a katolikusoknál élnek, hanem mint laikus népszokások, csökevényes hiedelmek a református népnél is megtalálhatók.

Legáltalánosabban elterjedt szentelmény a szenteltvíz, amely különben majd minden áldásnál és exorcizmusnál szerepel mint a tisztulásnak és megszentelődésnek egyik fontos eszköze. Több alkalommal és több szent nevében szokták szentelni (Vízkereszt napján, Nagyszombaton, vasárnap, továbbá Szent Anna, Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc ünnepén). Idesorozhatjuk a búcsújáró szentkútak vizét is (Mátraverebély, Vác, Bodajk, Tét, Káinok stb.), ezeket messze földre el szokták hordani. Népünk a szenteltvizet sok ügyében-bajában tartja foganatosnak. Így Tápén, ha fáj valakinek a feje, szentelt vize s ruhával borogatják. Dorozsmán a lázas beteg homlokát szentelt vízzel kereszt alakjában szokták kengetni. Fehér megyében a haragos

emberrel szenteltvizet itatnak. Tiszapüspökin a szenteltvízzel fölhintik az egész lakóházat, hogy oda gonosz lélek, betegség vagy haragos átka be ne juthasson. Kemencén (Hont) amikor a tojást a lúd alá teszik, előtte szenteltvízzel megkeresztezik. Göcsejben a mezőre kihajtott marhákat szenteltvízzel locsolják meg, hogy a gonoszok ne árthassanak nekik.⁶

A meghatározott ünnepek szertartásaihoz kötött, népszokássá honosodott szentelmények naptári sorrendben a következők:

A Gyertyaszentelő Boldogasszony napján szentelt gyertya egyike a legrégebb hazai szentelményeknek. A Praykódex tanúsága szerint a magyar középkorban ezen a napon először a tüzet áldották meg, majd ennél a tűznél gyűjtötték meg aztán a gyertyákat. Népünknek azóta is egyik nagyra tartott szentelménye. Nincsen katolikus parasztház, ahol ne volna. Eendesen a^{subl}ót vagy láda fiában tartják, vagy pedig felöltöztetve a falra akasztják, hogy főképpen vihar idején meggyújtsák és imádkozzanak mellette. Ezt gyűjtják meg a vízkereszi házszentelésnél, továbbá ha beteg családtaghoz kihozza a pap a Szentséget. A haldokló kezébe Szegeden azért adnak szentelt gyertyát, a világ világosságának, Krisztusnak jelképét, hogy az ördög ne tudjon rajta erőt venni. Piricsén (Szabolcs) azért teszik a kezébe, hogy ne keresse sokáig a mennyország ajtaját. Dombrádon különösen a hétszer szentelt gyertyát tartják hasznosnak. El szokták tenni, mert azt tartják, hogy a világvége előtt nagy sötétség lesz és csak az ilyen gyertyával lehet világitani.⁷

Szent Balázs napján történik a Balázs-áldás, vagy másnéven balácsolás, vagy amint Jászladányon hívják: torokkodás. Szent Balázst a Legenda Aurea egyik részlete nyomán ősidőktől fogva tiszteli a keresztény nép, mint a torokbajok csodálatos gyógyítóját. Sajátságos, hogy a

balázsolás az egyetemes Egyházban nem mondható általánosnak, csak Közép-Európában ismeretes. A hivatalos áldásnak sajátos népi fejleménye, hogy azok, akik Apátfalván (Csanád) a templomban Balázs-áldásban részesültek, azoknak is megsimogatják a torkát, akik otthon maradtak, hogy az övék se fájjon.

A *Rituale Strigoniense* megemlékezik a Balázs-napi almaszentelésről is. Az almaszentelés más szentek napján külföldön is megvan, a Balázskor való szentelést azonban sajátos magyar liturgikus fejlődésnek kell tekintenünk. A szentelmény eredete, összefüggései még ismeretlenek. Zalabaksán a szentelt almával a torokfájóست meg szokták füstölni. Párádon Balázs napján szentelt almának héját parázsra vetik és füstjét belélekezik: szintén torokfájásról jó.⁸

Hamvazószerda a nagyböjt kezdete. Mise előtt van a templomban a hamuszentelés a múltévi virágvasárnapi szentelt barkából, utána pedig a hamvazás. A hamu a bűnbánat jelképe már az Ószövetségben is. Népünk a hamvazásnak többféle szentelményjelleget tulajdonít. Jászladányon a hamvazást fejfájás, szúrás orvosságának tartják. Apátfaiván (Csanád) szintén hamvazkodnak fejfájás ellen is. Sajátságos, hogy a templomból hazatérők összedörzsölik a homlokukat az otthonira radtakéval, hogy azoknak se fájjon a fejük.⁹

Szent Benedek napján a bencés-rend legközvetlenebb hatásának színhelyén, Dunántúl, sokfelé hagymát és zsírt szenteltetnek, amelyet sokféleképpen alkalmaznak. A szentelmény eredete még tisztázatlan.¹⁰

Virágvasárnap ünnepli a katolikus Egyház Krisztusnak Jeruzsálemben való diadalmas bevonulását, erre emlékeztet a barkaszentelés. A szentelt barkát népünk szentelménynek tekinti. Használja orvosságul: Szegeden a család mindegyik tagja elnyel belőle egy-egy szemet hideglelés

Nagyvázsonyi gróf Zichy-kastély utcai homlokzata. (Rados Jenő: Magyar kastélvok c. műből.)

Nemespécseli parasztház oszlopos tornáca. (Tóth Kálmán: A Balatonvidék népének építészete c. műből.)

ellen. Máshol torokfájásról jó. Sándorfalván (Csongrád) a barkával a haldokló ember feje fölött keresztet rajzolnak, hogy kimúlása nyugodtabb legyen. Másra is használják: Eger vidékén, ha virágvasárnap a szentelt barkával megvesszőzik a tehenet, nem lesz véres a teje. Szegeden, hogy a sertésvészt távol tartsák, az ólküszöb alá szentelt barkát tesznek. Néhol a szentelt barkát porrá égetik és a vetőmag közé vegyítik, hogy jó termés legyen. Ország-szerre használatos a szentelt barka égiháború idején is: Szeged-Felsőtanyán a barkát ilyenkor szentelt gyertya lángjánál meggyújtják, a kémény alá tartják, hogy füstje eloszlassa a rossz fellegeket. Szilágyságban ézengéskor szentelt barkával füstölik a házat a veszedelem ellen.¹¹ Nagyszombat reggelén van a tűzszentelés, amely minden valószínűség szerint ősi pogány hagyományokban gyökeresik. A germánok ugyanis isteneik tiszteletére tavaszi tüzet gyújtottak, hogy így földjeik termékenységét biztosítsák. Szent Bonifác, a németek apostola, ezt az ősi szokást a nagyszombati tűzszenteléssel és annak egyházas értelmezésével helyettesítette. Az egyházi szimbolikában ugyanis a kialvó, majd újra fellángoló tűz Krisztust jelképezi. A nagyhét három utolsó napján ugyanis az ősegyházban Krisztus halálának emlékezetére eloltották a gyertyákat és csak a föltámadás ünnepén gyújtották meg újra. Az Egyház hatása alatt a hívek sem gyújtottak és sok helyen még ma sem gyújtanak tüzet ezekben a napokban. A tűzszentelés rendszeren úgy történik, hogy a tavaly szentelt barkára tüzet csiholnak és így gyújtják meg az örökmécsest, illetőleg a gyertyákat. Maguk a hívek pedig az új tüzet, amellyel húsvéti eledeleiket is megfőzték, -a tűzszentelés maradványaiból: paraszából vagy szenéből gerjesztették. Ezeket természetesen szentelménynek tekintették. Hazánkban az erre vonatkozó első feljegyzés már a Pray-kódexben megtalálható. Azóta a szentelt tűz haza-

hordásának hagyománya megszakítatlan. Pápán edényekkel szoktak állani az asszonyok a tűzszentelés körül, hogy paraszat vihessenek haza. Bakonyszentivánon a hamut is elviszik és kiszórják a földre, hogy jó termés legyen. Szeged-Alsóvároson a tűzszentelésre a hívek szőlőjükből visznek vesszőket, amelyeket szertartás alatt a tűzbe tartanak. Az így megszentelődött venyigéket aztán a szőlőnek, esetleg a szántóföldnek négy sarkába ássák el. Ez a szokás középkori liturgikus gyakorlatnak nyomait őrizte meg.¹²

A húsvéti ételszentelés¹³ a szentelmények egyik megragadó fajtája. Az ételek megáldására már Jézus is példát mutatott a csodálatos kenyérszaporításnál és az utolsó vacsorán. A megszentelt húsvéti eledel megvédte a híveket a hosszú bojt után a mértéktelenség kísértéseitől. Ezek az ételek többfélék és jelképes értelmük is van. Ilyen a húsvéti bárány, amelyet húsvétjukon már az ótestamentumi zsidók is ettek keserű salátával és kovásztalan kenyérral. Egyiptomból való menekülésüknek és elsőszülöttjeik váltóságának emlékezetére. Minthogy Krisztus az emberiség váltóságára jött a földre, érthető, ha már az újszövetségi szentkönyvek is ezekre az ótestamentumi előképekre támaszkodva, Krisztust Isten bárányának nevezik. Az agnus-Dei jelkép már az őskeresztény művészetben is előfordult. Az ország több vidékén húsvét napján bárányt is esznek, amelyet régebben megszenteltek.

A legrégebb húsvéti eledel közé tartozik a tojás, amely a feltámadó életnek jelképe. A húsvéti eledelhez már régóta hozzátartozik a sonka és a fonatos kalács is. Ez utóbbihoz a Sándor-kódex mélyértelmű magyarázatot fűz.

A húsvéti eledel szentelményszámba mennek még manapság is, annak ellenére, hogy az ételszentelés már nem általános, de kultikus jellegüket a néphagyomány még mindig őrzi. Göcsejben a szentelésre sonkát, kalácsot, tojást,

tormát küldenek a kengyeles kosárban. A tojás hiedelmük szerint Krisztus keresztfáját, díszítése Krisztus kötelét, a torma meg a keserűségét jelképezi. Először a tormából eszik a család minden tagja, eredeti értelme szerint bizonyára azért, hogy erős íze, könnyfacsaró illata a gonosz lelkeket elriassza, mostani felfogás szerint pedig, hogy nyáron a szabadban való pihenésük alatt a kígyó szájukba ne másszék és hogy gyomorgörcsük ne legyen. Aki húst nem küld szenteltetni, az nagyszombaton este a kosárba helyezett ételneműeket a szoba ablakába teszi ki és reggelig ott hagyja, mert akkor éjjel az Úr angyala minden házat megnéz és a kint talált eledeleket megáldja. Evés alatt a szentelt tojásból megkínálják egymást. Arra nagyon vigyáznak, hogy kivel ették, mert ha az erdőben eltévednek, csak az illetőre kell gondolni és eligazodnak. A Felső-Ipolyvidéken a húsvétvasárnapi misére kosarakban kalácsot és sonkát visznek. A kosarakat a padok mellé rakják, asztalkendővel és kisabrosszal terítik le. Minden gazdasszony arra törekszik, hogy övé legyen a legkiválóbb és legszebb. Az új asszonynak legelső teendői közé tartozik, hogy ezt az abroszt elkészítse. Megtörténik, hogy a lakodalmi kalácsot is ebben viszik a lakodalmas házhoz. Kégebbe a vetőabroszt is elvitték a templomba. A gazda a karján tartotta, vagy a kalács alá, a kosárba helyezték el. Aznap délben az ebédnél ezt terítették föl az asztalra. A hulladékokat nem söpörték le, hanem összegyűjtötték, elrakták és torokfájásnál, meg más betegségeknél orvosság gyanánt használták. Kézdividőben azt tartják, hogy a húsvéti szentelt eledelekből csak azoknak szabad enniök, akik bűneiktől megszabadultak, azaz meggyóntak.

Agnus Dei, vagy röviden agnus névvel illetik azokat a viaszképeket, melyeket régebben a pápa fehérvasárnap a Santa Croce in Gierusalemme templomában a húsvéti gyertya maradványaiból szentelt. Alakjuk hosszúkas,

Egyik felükön könyvön fekvő bárány keresztes lobogóval. Feliratuk: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Az Agnus Dei szentelménynek számít. Eredeti célzata szerint pogány szokást helyettesít, illetve nemesít meg. A pogány rómaiak ugyanis illetlen képekkel jelölt érdemeket akasztottak gyermekeik nyakára a megigézések ellen. Az Agnus Dei viselőjét a megváltás titkaira, a húsvéti bárányra emlékezteti, továbbá megóvja a kísértésektől, a természet csapásaitól, a nehézkeseket megkíméli a szerencsétlen szüléstől, minden híveket pedig a hirtelen haláltól. Az Agnus Dei hazánkban nem volt régebben ismeretlen. Így megemlékeznek róla a pannonhalmi főapátság régi leltárai. Több helyen oltárok, szobrok hathatós díszeként is szerepel. Magyarai István protestáns prédikátor följegyzése szerint nálunk is hordozták a katolikusok nyakukba akasztva az Agnus Dei-t. Későbbi időkből a megfigyelések hiányzanak, amiből arra következtethetünk, hogy hazánkban ez a kegyes szokás már kihalt.¹⁴

Szent Márk napján országszerte ismeretes szokás a búzaszentelés. A szentelt búzát a hívek szentelménynek tekintik. A palócoknál a szertartás közben a lányok a magukkal hozott friss búzaszál-koszorúkkal a templomi zászlókat, a búcsús feszületet és Jézus szobrát megkoszorúzzák. A szertartás végén a megszentelt búza vetésből mindenki tép néhány szálát. A férfiak kalapjuk mellé tűzik, a nők imádságos könyvükbe préselik. Vannak, akik egész marékkal visznek haza. Ezek a szentelt búzát otthon belevágják a kislibák eledelébe, vagy elteszik a sublót fiába és ha a gyerekeknek nyilalása támad, belefőzik abba a lébe, amivel a fájós részeket mosogatják. Algyőn a hívek mindenféle magvakat visznek a szertartásra, mert ha ezeket vetik el, akkor bő termést várhatnak. Tápén búzaszentelés alatt sok koszorút kötnek a templom zászlaira és keresztjeire. Nyolc napig ott marad rajtuk a templomban. Utána le-

veszik és a szántó föld négy sarkában a jégverés elhárítására elrejtik. Szegeden a régi kenyérsütőgető asszonyoknál szokásos volt, hogy a kenyérnek tett kovász élesztőjébe Szent György-nap előtt szedett harmatot és Búzaszentelőkor szentelt búzaszálakat tesznek, hogy jobban megkeljen a tészta és így szebb legyen a kenyér.¹⁵

Úrnapja az Oltáriszentség sajátos középkori kultuszában gyökerezik. A szent ostya megszentelő erejéhez, gonosz és ártalmas dolgokat elűző hatalmához már a kora középkorban számos jámbor képzet és szokás fűződött, melyeket az Egyház is helyeselt, vagy legalább is eltűrt. Ilyen volt, hogy égháború esetén a Szentséggel körüljárták a falut. Egyébként is általános szokás volt, hogy az Oltáriszentséget körülhordozták a tavaszi vetések között, hogy misztikus ereje egyrészt távoltartsa tőlük a természeti csapásokat, másrészt pedig, hogy bőséges termés járjon a nyomában. Ezekből az áldáskérő felvonulásokból alakult ki az úrnapi körmenet, amelynek a négy világtáj felé adott áldása ma már spirituális jellegűvé vált, régebben azonban konkrét jelentése volt: a földnek, a zsendülő természetitek megáldása.

Manapság országszerte ismeretes szokás a négy áldás színhelyének, a négy úrnapi sátonnak felékesítése. Ez vagy egy-egy jelesebb nemzetség kiváltsága, vagy pedig jámbor társulatok, alkalmi közösségek vállalják. A virágot, fűvet, zöld ágat rendszeren az összes hívek hordják össze kertjük virágaiból, vagy olyan mezei virágból, amely a földjükön termett. Az úrnapi virág szentelménynek számít. Szegeden a halott feje alá olyan virágot, fűvet tesznek, amelyen a sátorban az Oltáriszentség állott. Tápén az úrnapi koszorút az álmatlan beteg feje alá teszik, hogy pihenni tudjon. Szilágyságban a nyavalyatörőst úrnapi virággal szokták megfűstölteni. Mezőkövesden Úrnapján a templom kövezetét teleszórják kakukfűvel. Az ünnep nyolcada után

az asszonyok fölszedik, a tehénnek adják, hogy jól tejeljen, rontás ne fogja, vagy pedig odaszórák a méhes elé, hogy a méhek ráröpülven, jövőre nagyobb rajt eresszenek. Böhönyén (Somogy) a zöld gallyakat a kertek ágyasaiba szúrják le azért, hogy a vetést a kártevőktől megvédjék, azután meg hogy bő termésük legyen.¹⁶

Sarlós Boldogasszony napján az Egyház Szűz Máriának Szent Erzsébetnél való látogatásáról emlékezik meg. Ezen a napon az ország több helyén, tudunkra Szegeden, Tápén, Nagykőrűn a templomban fodormentát szoktak szenteltetni és foganatos orvosságnak tartják. A szentelmény eredete, liturgikus összefüggései még tisztázásra várnak. Nem lehetetlen, hogy sajátos magyar szertartási fejleménnyel van dolgunk.¹⁷

Nagy boldogasszony Szűz Mária mennybemenetelének ünnepe. Az ország több vidékén ezen a napon füvet szentelnek. A szokás még középkori liturgikus hagyományokban gyökerezik. A nagyboldogasszonyi szentelt füvet különösen a halottak koporsójába szokták tenni, bizonyára azért, hogy Szűz Mária pártfogásával az Ő testük is dicsőségben jusson az égbe.¹⁸

Karácsony böjtjén még nemrégiben is megvolt, főképpen palóc vidékeken, egy különleges szokás, az ostyahordás. A karácsony előtti napokban a kántor kedves növendékeivel ostyát küld a tehetősebb házakhoz, amiért neki és a gyerekeknek egyaránt ajándék jár. Karácsony estéjén a háznép ezt az ostyát eszegeti. Más helyen nem eszik meg, hanem a gazda ollóval keresztalakot nyír belőle és a gerendára akasztja. Egészen a következő karácsonyig ott függ és vigyázza, oltalmazza a ház népét. Ennek az ostyának szentelményjellege kétségtelen, valószínűleg a középkori eulógiának csökevényes maradványa. Az eulógia jelentette azt a megszentelt, de nem konszekrált kenyeret, amelyet azok a hívek vettek a mise alatt maguk-

hoz, akik nem járultak szent áldozáshoz. A régi szokás karácsony nagy ünnepéhez tapadva, a palócok között fönmaradt.¹⁹

Szent János evangélista napján szokásos a bor megáldása. A szentelt bor mai napig kedvelt népi szentelmény, amelyet sok célra használnak: a betegeket itatják vele, fölhintik a házat, hogy a gonosz lélek szándékától megtaltalmazza. A Szent János áldását középosztályunk is ismeri. A búcsú poharat jelenti. A vallásos képzetek már kihullottak, csak a pusza név maradt meg belőle. A közép-korban ugyanis szentelt borral kínálták meg azokat, akik útrakelnek, búcsúzkodnak, hogy a Szent János nevével kapcsolatos szentelmény az út veszélyeitől és kísértéseitől oltalmazza meg őket.²⁰

*

A bármely alkalmas napon kiszolgáltatható népszerű áldások, illetőleg szentelmények főképpen a búcsújáró kultusszal kapcsolatosak. A szentkutak vizére már utalunk. A búcsúfia is valamikor szentelmény számba ment, amely, ha még nem homályosult is el teljesen, napjainkra mégis erősen megfakult. A búcsúfia rendszerint szentkép, vagyis a kegykép másolata, hátlapján alkalmas imádsággal, könyörgéssel; érem szintén a kegykép ábrázolásával; szobrocska, azaz a kegyszobor kicsinyített mása; olvasó; színes gyertyák. Mindezeket vagy maguk a hívek érintik a kegyképhez, vagy pedig megszenteltetik. A gyerekeknek szánt búcsúfia közül a mézeskalács, különösen pedig a mézeskalácsból készült olvasó a legáltalánosabb. Ritkábban fordul elő Szűz Máriát, azaz a kegyképet, a Szentháromságot, a kis Jézust, a pelikánt és egyéb szent alakokat formázó mézeskalács. Nem lehetetlen, hogy a mézeskalács valamikor kultikus eledel, eulógia volt. Megették, hogy mintegy megszentelődjenek a szent alakok

magukhoz vételével. Erre utal az a mézeskalácsosok között élő hagyomány is, hogy ezt a mesterséget a barátok találták ki.

Eégi miraculum-könyveink tanúsága szerint a kegytárgyak megáldása mellett búcsújáráshelyeinken valamikor számos szentelmény, áldás és exorcizmus virágzott, amelyeknek napjainkra már csak nyomai maradtak. Így Búcsúszentlászlón a Szent Vince-áldás, Máriaremetén pedig a gyermekek megáldása.²¹

*

Vannak még egyéb szentelményszerű néphagyományaink is, amelyekről részletesebb adatok híján egyelőre csak föltételezhető, de megfelelő analógiák alapján nagyon valószínű, hogy régi liturgikus gyakorlat hajtásai. A szükséges kérdések tisztázása elsősorban liturgiátörténeti kutatásunk főladata. Itt csak néhány összefüggésre utalunk.

Sajátos szentelményféle a nagypénteki kenyér, amely eddigi tudomásunk szerint csak Szegeden és környékén ismeretes. Nagypénteken egy öklömnyi kenyeret dagasztanak. Ezt később megszáritják, elteszik s akkor veszik elő, amikor valaki a vízbe fullad. Ilyenkor a közepét kifűrik és égő gyertyát állítanak bele. A vízre eresztik és ahol a gyertya belefordul, ott kell a holttestet keresni. A nagypénteki kenyér nézetünk szerint a nagycsütörtöki eulógiának értelmevesztett csökevénye.²²

Nagyon valószínű, hogy az aratókoszorú is régebben szentelmény volt. Sok jelből következtethetünk arra, hogy az aratókoszorúkat és kévéket, mint a termés szimbólumait, a pap valamikor megszentelte. Ezzel magyarázható szentelményszerű alkalmazásuk. Még a XVI. században is élő szertartás volt az új kenyér megáldása is. A jámbor szokás napjainkban újjászületőben van.²³

Göcsejben Kisasszony napjára virradó éjjel az elve-

tendő búzát ponyvában a szabad ég alá helyezik, hogy a harmat, vagy mint mondják: az Úristen szentelése fogja meg. Ez a szokás régi, másfelé még most is élő liturgikus gyakorlat csökevénye. Az Egyház ugyanis a vetőmag szent élésére Kisasszony napját rendelte. Az áldás valamikor nálunk is ismeretes lehetett, később azonban a hivatalos magyar egyházi gyakorlatban elenyészett. A jámbor göcseji néphagyomány azonban megőrizte emlékezetét.²⁴ Szeged környékén általános szokás, hogy esküvőre menet a menyasszony, olykor a vőlegény cipőjébe, illetőleg csizmájába régi, Szűz Mária képével díszített ezüstpénzt, ú. n. máriahúszast tesznek, hogy ha rontásba lépnének, ne foghasson rajtuk. Egyébként is igen sokan hordanak, különösen az öregek ilyen máriahúszast a zsebükben, ami különben a családban vándorolni szokott nemzedékről nemzedékre. Azt hisszük nem tévedünk, amikor ezt az ezüst máriahúszast egy régi, még a XVIII. században is virágzó szentelménnyel hozzuk kapcsolatba. Háromkirályok napjának a víz- és krézaszentelés mellett még volt egy sajátos szentelménye, ami régi liturgikus művekben így szerepel: *benedictio in Festo Trium Eegium trium munerum pretiosorum.*²⁵ Ilyenkor szentelték az aranyat, tömjént és mirrhát. Az arany helyett azonban a szegények ezüstpénzt is szentelhetek. Kegyelemközlő hatásait egy XVIII. századbeli hazai liturgikus könyvünk, a *Fasciculus Triplex* így jellemzi: 1. *Epellit languorem corporis.* 2. *Cum humili, & contrito corde portatur, conducit ad animae, & corporis salutem.* 3. *Sicut Aurum est a natura purum, durum, & splendidum; sic benedictum Aurum, cor purificat, facit ardens, & Spiritu Sancto plenum.* 4. *In memóriám revocat aureum Eegnum Christi Domini, & nostram aeternam aueram coronam.* A megszentelt ezüst pénz természetesen nagy becsben állott a család tagjai előtt és karizmatikus jellegét megtartotta akkor is, amikor

a szentelmény az egyházi gyakorlatból kiveszett. Sajátos, bár érthető, hogy nem lehet helyettesíteni más, esetleg szintén Máriát ábrázoló pénzdarabbal.

Az ország több helyén, így Szegeden és a környező falukban és tanyákon általános hiedelem, hogy új ruhában először a templomba illik elmenni. Hogy miért, máj nem tudják. Erre a hiedelemre is régi liturgikus könyveink derítenek világosságot. A Fasciculus Triplex szerint: *soient vei maxime occasione sponsalium, et matrimonii celebrati tempore, nova indumenta assumi; quae per maleficia perversorum hominum, uti saepius accidit, inficiuntur; quare consultum est: prius benedictionis virtute ea praemunire, quamquam quoties quis nova indumenta assumpserit, non inutiliter ea ad benedicendum obtulerit.* Az áldást az egyházi gyakorlatból elsodorta a jozefinizmus, de új ruhájában ma is sok jámbor léleknek első útja a templomba, az áldás egykori színhelyére vezet.

Itt említjük meg azt a régi, épületes szokást is, hogy a szülék beteg gyermekeiket fogadalomból valamelyik szerzetes rendnek, hazánkban főleg a ferenceseknek és pálosoknak habitusába öltöztették, hogy a rend mennyei pártfogói oltalmukba vegyék és minden bajtól megvédelmezzék a gyermeket. Ez a «beöltöztetés» megfelelő szertartás keretében rendszeren búcsújáróhelyeken történt.²⁶ Jellemző csökevénye ennek a régi gyakorlatnak, hogy a nyavalyatörős göcseji gyereket elviszik valamelyik kegyhelyre, ott új fekete ruhát vesznek neki és ezt addig viseltetik vele, amíg baja el nem múlik.²⁷

Igen elterjedt szokás volt és részben még ma is az, hogy a hívek főleg kegyhelyeken megszentelt szövegeket, képeket, érmeket hordoznak magukkal, hogy veszedelem, különösen pedig kísértés idején a bennükfoglalt segítő malaszt megoltalmazza őket. A képek és érme megszentelése ma is általános egyházi gyakorlat. A szabályos, egy-

házilag approbált szövegek mellett azonban hamarosan fölburjánzottak és elterjedtek olyan iratok is, amelyek kétségtelenül a hit tiszteletreméltó túlzásaiból fakadtak, azonban közel járnak a babonához. Az ilyenek ellen a hivatalos papi gyakorlat természetesen mindig küzdött, a vallásos néprajz tudománya azonban a keresztény folklóre sajátos adalékait, a vallásos néplélek jellegzetes megnyilatkozásait ismerte föl bennük.

Régebben eléggé elterjedt szokás volt apró liturgikus szövegeknek, papírosra írt imádságoknak, vagy áldásoknak elnyelése, megevése, hogy a gonosz lélek ne találjon hajlékot az ember testében.²⁸ Bezerédi Imréről, a híres kurucvezérről tudjuk, hogy nyelt ilyen vallásos jellegű talizmánt.²⁹

Más esetekben a megszentelt szövegek kívülről kerültek a fájó testrésze.³⁰

Egyes áldásokat egyszerűen csak magánál kell az embernek hordania, hogy megvédelmezze minden testi-lelki bajtól. Ilyenek a Tóbiás áldása, a,, Hét mennyei szent zár, Jézus Krisztus levele stb.³¹ Ezek az áldásszövegek természetesen sohasem szerepeltek a hivatalos egyházi gyakorlatban, legföljebb eltúrt hiedelmek lehettek. Terjesztésükben része volt a középkori clerici vagantes rendjének is. Mai alakjukban a vallásos mágia körébe kell őket utalnunk.

Erre a gyakorlatra nézve legtanulságosabb egy XVII. századbéli ördögűző könyvecske, amely a gyöngyösi ferences kolostor híres könyvtárában maradt fenn. Anyaga jémet földről származott ugyan, de úgy látszik, hazánkban is szükség volt rá, hogy a nép liturgikus igényeit kielégítsék vele. A könyvecske különösen fogatosnak tartja és melegen ajánlja az olyan cédulákat, amelyekre megfelelő szertartások kíséretében áldásszövegeket írnak. E szertartások keretében először exorcizálták a papír

anyagát, majd a tintát és tollat, végül a pecsétet is. A cédula mindkét oldalára alkalmas liturgikus szövegek kerültek, amelyek a gonosz lélek távoltartására szolgáltak. Aki a cédulát, mint talizmánt, vagy amulettet magán viseli, mentesül az ördögi ártalmaktól. Akit azonban már megrontottak, annak ezt az írást el is kell nyelnie. Hasonlóképpen be kell adni a boszorkánysággal, vagy bármely más ördögi mesterséggel megrontott marhának is. De más esetekben is foganatosaknak tekintették ezeket a cédulákat. Ha belőlük egyet-egyed a kert, szőlő, vagy szántóföld négy sarkába elásnak, az elemi csapások elkerülik a vetéseket. Hasonlóképpen lehet a házat, istállót, gazdasági épületeket is megoltalmazni. Betegség idején el kell egyet belőlük nyelni, égiháború alkalmával pedig meggyújtani és a házat kifüstölni. Igen foganatosak nehéz szülés esetén is.³²

*

Népünk a templomnak és a templomi tárgyakkal is szentelmény jellegű tulajdonít, alkalmazásukban néha itt is jelentkeznek babonás képzetek. Néhány példa:³³ ha villám csap a templomba, azt valamelyik rossz ember megszenteltetésénél. Ha a szobát a templom seprűjével söprik, a házra szerencsét hoz. Ha a marha szája fáj, a templom kulcsát kell benne megforgatni. A nyavalyatörőst a templom porával szokták meghinteni stb. Ez a felfogás az integritás jellegzetes néplélektani elvében gyökerezik. B szerint az egységes egészhez a legkisebb rész is szorosan hozzátartozik, az egész és részei sorsszerű, kapcsolatban vannak egymással. Ami a részzel történik, akár áldás, akár rontás következtében, az történik az egészszel is. Így ha valakit meg akarnak rontani, az ártó művelethez elégséges az illető hajaszála, lábanyoma is. Ráimádkozásnál a beteget ruhája is helyettesítheti. Az egésznek

karizmatikus hatásait tehát a legkisebb rész is közölni tudja. Érthető, hogy a templom, mint az isteni szolgálat színhelye, minden részével és tárgyával különös tiszteletben áll a jámbor nép előtt. A legközönségesebb, a kultuszhoz nem is tartozó templomi tárgyak, dolgok is megszentelődnek ebben a környezetben és ugyanazokat a kegyelmi hatásokat közvetíthetik a néphit szerint, mint a szabályos, elismert szentelmények és szakrális tárgyak.

II.

Nagy helyet foglalnak el a liturgikus népszokások között azok, amelyek az exorcizmussal, a bajelhárítással kapcsolatosak. Kétségtelen, hogy a szentelményeknek is van exorcista célzatuk, lényegében azonban mégsem tekinthetők ördögűzésnek, mivel uralkodó mozzanatuk inkább az áldáskérés. A középkori Egyháznak gazdag, az emberi élet minden ügyére-bajára, a test és lélek összes betegségeire kiterjedő exorcizmuskészlete volt. Eléggé alt-alános volt az a felfogás, hogy a betegséget ártó szellemek okozzák, amelyek az ember egészségére törnek, testét megrontják, bajt, szenvedést hoznak rá, jószágát elpusztítják és termését tönkreteszik. Kiválóbb, erősebb szellemre való hivatkozással, misztikus hatalmának hangoztatásával azonban a gonosz démonokra rájuk lehet parancsolni, engedelmességre, távozásra kényszeríteni. E ráolvasások, ráimádkozások lelki alapja a szó titokzatos erejébe vetett hit, amelynek nyomai népünknel még napjainkban is feltalálhatók. E szerint a szónak bizonyos határozmányok között és bizonyos feltételek mellett mágikus ereje van. Ez a felfogás lényegében az imádság lélektanával rokon és abban a primitív-exaltált magatartásban gyökerezik, amely a kimondott szónak az érzéki világban, sőt a szellemi szférákban is hatalmat tulajdonít, amely

tehát a fogalom tárgyát a szóképzettel azonosítja, az ünnepélyes szóval kifejezett kívánság teljeseése felől nem kételkedik.

Ezt a felfogást a kereszténység legföljebb átalakította, másképpen színezte és hangsúlyozta, de nem törölte el. Ez a szublimáció nyilatkozik meg különben a keresztény ember imádságában is, amelyben azonban a kényszerítés képzeete már könyörgéssé enyhült. A betegség ártó szellemeit a keresztény nép a pokol fajzataival azonosította, akiknek hatalmuk van ugyan az emberek megkísértésére, meglátogatására, de csak bizonyos korlátok között. Elég csak a mindenség urának, Istennek erejére hivatkozni, a sötétség hatalmai máris rettegve menekülnek, ^{B/ZB/Z} ^{cl} beteg meggyógyul. Az élet királyának a gonosz lélek is szűkülve kénytelen engedelmeskedni.

Az ősi, pogány betegségűző varázsigék szövegezése az idők folyamán természetesen keresztény hangulatúvá, evangéliumi ihletésűvé vált. Bizonyos, hogy a középkor dűsgazdag áldásanyaga, változatos exorcizmuskészlete a pogány inkantációk helyettesítésére alakult ki, szép példaként az Egyház bölcs alkalmazkodásának. Az áldások könyörögnek Isten hathatós jelenléteért, az exorcizmusok negative szintén ezt akarják: mintegy Isten megidézését, az ördögi kísértések elűzését. Ezek a hivatalos szövegek az orvostudomány újkori fejlődésével, kialakulásával, természettudományos igényeivel általában kivesztek az egyházi gyakorlatból, közben azonban jórészt laicizálódtak és új népszerű ráimádkozásokat, vulgáris exorcizmusokat szűltek, amelyek egyébként sokat megőriztek az Egyház liturgikus hagyományaiból. Jellemző példája ez is annak a csereviszonynak, kölcsönös hatásnak, amely az Egyház és a nép között szakadatlanul fennáll. A pogány ráolvasások megfelelő átértelmezéssel, szublimált alakban helyet kapnak a középkori szertartáskönyvekben, hogy

utána alkalmas pillanatban, de most már liturgikus inspirációval gazdagodva, a nép újra adaptálja őket. Nem kell mondanunk, hogy a mi művelt, egyoldalúan racionálissá szikkadt felfogásunk ezeket a ráimádkozásokat nemcsak kétségtelen túlzásaikban, hanem a maguk teljes egészében babonának minősíti. Ez az elítélés elsősorban abból a lelkialkatbeli különbségből származik, amely ú. n. művelt osztályainkat az egyszerű néptől elválasztja és amely furcsának, tűrhetetlennek tekinti azt, ami más szemléleti síkon természetes és magától értetődő lehet. A népben még spontánul él a krisztusi igének igazsága arról a hitről, amely hegyeket mozgat és amely a gyógyulásnak sokszor igazán rendkívüli példáit mutatja.

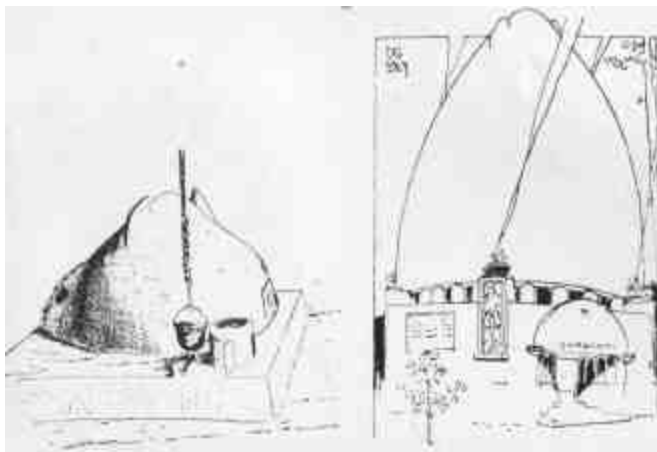
A ráimádkozás analógiáit különben az evangéliumban is megtaláljuk, amikor Jézus a betegeket imádsággal gyógyítja. Bájuk teszi a kezét, amely karizmatikus erőt, segítő malasztot sugárzik, nyálából sarat csinál, isteni erejét így közölvén velük. Máskor az ördögöt űzi ki belőlük, mire testben, lélekben újjászületnek. Az ő életének valóságos vagy költött mozzanataival hozzák kapcsolatba a beteg állapotát, hogy e párhuzammal az imádság fogatosabb, a gyógyulás pedig annál biztosabb legyen. Ráimádkozásainkban különben feltűnő az epikus elemek túlsúlya a könyörgő részekkel szemben. Ez bizonyára azért van így, hogy Krisztus életének, hatalmának költői részletezése, azaz valami misztikus beleélés ereje kényszerítse távozásra a gonosz lelket. A népies ördögűzések Istent a díszítő jelzők egész sorával halmozzák el, hogy ezzel a magasztalással egyrészt mintegy hízelegjenek neki és így kegyelmét, segítségét megnyerjék, másrészt pedig az ellenséges hatalmakat megfélemlítsék a mindenható Úrra való hivatkozással.

A Boldogasszony is sűrűn szerepel a szövegekben, hiszen az Egyház fölfogása és nyomában a nép jámbor

hite szerint különösen hasznos az Ő szent könyörgése. Szűz Mária áldott, életszerű asszonysága valamiképp közel áll a néplélekhez, így érthetjük meg a Szűzanyához való különös ragaszkodását és bizalmát. A többi előforduló szent személyek közül még csak Keresztelő Szent Jánost emeljük ki, aki méltó volt a nagy kiváltságra, Krisztus megkeresztelésére, amivel voltaképpen az új törvény kezdődik. Hatalma van tehát bűneink lemosására, ami egyúttal a, testi gyógyulást is jelenti.

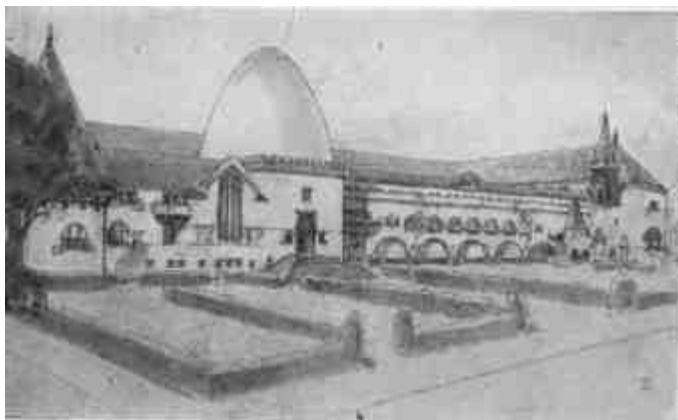
À ráimádkozások első fennmaradt magyar, valószínűleg papi kézből származó szövegei, a Bagnyai Báolvasások a XV. század végéről valók.³⁴ A következő század elejéről való Peer-kódex több áldást és ráimádkozást tartalmaz.³⁵ Jellemzően mutatja a hivatalos hagyomány laikussá válását az egyik latin szöveg és magyar fordításának párhuzamos közlése. Bornemissza Péter Ördögi kísértetekről szóló munkájában (1578) Tardoskeddi Szerencse Benedekné ajkáról nyolc ráimádkozást közöl, «kiket nagyannyától és egy misemondó paptól tanult volt». E ráimádkozások (csúzról, fejfájásról, torokrekedésről, me nyelésről, igézetről, öklelésről, gilisztáról, hasfájásról)³⁶ a gyakorlatot még virágjában mutatják be. Ekkor még nemcsak a parasztság világában élt, hanem az egész társadalomnak is jellegzetes megnyilatkozása, szükséglete volt.

Kétségtelen, hogy a protestantizmus józansága hatással volt az exorciz musokra, mert magában az Egyházban is szűkebb térre korlátozódott. Legtovább a barátok gyakorlatában élnek. Erre utalnak egybek között a gyöngyösi és pozsonyi ferences kolostor kéziratos exorcizmus-gyűjteményei a XVII. századból. Ez a körülmény különben a barátoknak népünkkel való ismeretes kapcsolatát is új oldalról világítja meg. A népgondozás az ő igazi területük, alkalmazkodnak tehát a nép lelkialkatához, igényeihez,

Torockai «füleskemence» (Szilády Zoltán: Erdély régi tűzhelyei. Néprajzi Értesítő. 1908. X. évf.)

Gárdonyi-mauzóleum. Thorockai Wigand Ede terve. 1923. Torockói «füleskemence» mintájára kiképzett kupolával. (Wigand: Architectura c. műből.)

Néprajzi Múzeum. Torockai Wigand Ede terve. 1923. Az előcsarnok alföldi búboskemence formájú kupolával van lefedve. (Wigand: Architectura c. műből.)

tudnak a nyelvéen beszélni, minden ügyére-bajára találnak alkalmas szentelményt, lelki orvosságot, még akkor is, amikor a lelkipásztorkodásnak már modernebb, «felvilágosultabb» stílusa kezd kibontakozni. Ez is oka annak, hogy egy-egy ferences kolostor a népi jámborságnak tűzhelye — jórészük egyúttal búcsújáráhely is — amelynek melege, fényessége nagy vidékekre sugárzik. Elsősorban mindenesetre éppen ezzel a franciskánus hatással magyarázhatjuk azt a jelenséget, hogy népünk életében, lelki világában a régi liturgiának annyi laikussá vált emlékével találkozunk még manapság is.

Ami a ráimádkozás mostani gyakorlatát illeti, főképpen asszonyok, ritkábban férfiak állanak jó ráimádkozó hírében. Általában meg kell azonban őket a kuruzslóktól, javasasszonyoktól különböztetnünk, mert az ilyen imádságos asszonyok és emberek buzgó, az átlagosnál nagyobb vallásosságukkal tűnnek ki. Megvan tehát bennük a szükséges lelki koncentráció és szuggesztív erő, amely imádságukat letagadhatatlanul eredményessé teszi sok esetben. Az imádság fogamatosságához természetesen hozzá tartozik, hogy a betegben is meglegyen a szükséges bizalom a gyógyulásban, azaz az imádság erejében való hit. Az imádságot különben csöndben kell végezni, hogy a gonosz lélek ne vegye észre, mi történik ellene. Éppen ezért a ráimádkozások felkutatása nagy nehézségekbe ütközik. Az egyszerű emberek ugyanis nem szívesen árulják el ezeket az imádságszövegeket, részben azért, mert félnek, hogy fogamatosságukat elvesztik, másfelől pedig attól tartanak, hogy a műveltebbek kinevetik, illetőleg kuruzslás címén üldözőbe veszik őket. Nem szükséges itt az összes változatokat bemutatnunk, a gyakorlat érzéltetéséhez kevés példa is elég lesz.

Báró Radvánszky Béla közöl egy gonosz felhő és háború ellen való áldást a XVI. század végéről: «Először

nagy ájtatosan mondd el az Miatyánkot, Idvezlégy Máriát és az Credót és ez imádságot. Uram Jézus Krisztus, ki az eget és az földet teremtetted, az Jordán vizét megáldot-tad, kiben megkeresztelkedtél, az te két kezeidet az kereszt-fán kiterjesztetted, méltóztassál megáldani ez felhőket, kiket látok én előttem, hogy vannak, hogy ezekben az ördögöknek semmi hatalmuk ne lehessen és ne árthasson. Áldjon meg tégedet felhő az Atya Isten + áldjon meg a Fiú Úristen + áldjon meg a Szentlélek Úristen +, oszlasson el tégedet felhő az Atya Úristen + oszlasson el a Fiú Úristen + oszlasson el a Szentlélek + Úristen, rontson el téged felhő + az Atya Úristen, rontson el + a Fiú Úristen, rontson el a + Szentlélek Úristen. Semmivé tegyen tégedet felhő az Atya + Úristen, semmivé tegyen a Fiú -f Úristen, semmivé tegyen a Szentlélek + Úristen. Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.»³⁷

Az időjárás megkeresztelése, azaz a gonosz lélek hatalmából való kiragadása különben manapság is országszerte ismert gyakorlat. Egy Balatonzamárdiból való följegyzés szerint ha vihar közeledik, akkor az asszonyok kiállanak az ajtóba és megkeresztelik ezekkel a szavakkal: «Áldjon meg téged az Atya, áldjon meg téged a Fiú, áldjon meg a Szentlélek. Bontson meg az Atya, rontson meg a Fiú, rontson meg a Szentlélek. Oszlasson el az Atya, oszlasson el a Fiú, oszlasson el a Szentlélek.» Közben az Atya, Fiú és Szentlélek kimondásakor mindig keresztet írnak a felhők felé. A szöveg a XVI. századhoz képest tehát meg- rövidült, de a gyakorlat lényegében nem változott.

Szegeden a hályogos szemre ezt szokták imádkozni: «Hasadj hályog a Jézus haláláért, oszolj termés a Jézus mennybemeneteléért! Vér a vízre menjen, sötétség a sárba menjen, világosság ezen vaknak szemére jöjjön! Boldogságos Szűz Mária, Isten anyja azon tejjel mosogassa, kivel szent Fiát táplálta.»

Kiskunfélegyházán nyílalásról ez a ráimádkozás járja: «Uram Jézus Krisztus, ahova én az öt ujjamat ráteszem, megemlékezek a Krisztus Jézusnak keserves kínszenvedéséről, annak hasításáról, elindulok a Krisztus Jézussal s a Boldogságos Szűz Máriával, annak sokszámú ezer angyalaival. Ha Krisztus Jézus engedné és a Boldogságos Szűz Mária kiküldené ebből a bűnös testből a nyílalást.»³⁸

Jellemzően részletezi egy régi, XVI. századbéli exorcizmus Istennek hatalmát a betegség elriasztására: «Parancsolok teneked lidérc, Istennek ostroma, Atyának, Fiúnak és Szentlélek Úristennek hatalmasságával. Parancsolok teneked Atya Úr mindenható Istennek igaz istenvoltával és hatalmával. Parancsolok az Názáretbeli Jézusnak hatalmasságával. Parancsolok az megfeszült Jézus Krisztusnak vérehullásával és hatalmával. Parancsolok szent töviskoronájának méltóságával és hatalmával. Parancsolok szent keresztfájának méltóságával és hatalmával. Parancsolok én teneked az nemes asszonyunk, Szűz Máriának hatalmával és méltóságával. Parancsolok szűz szent koronájának méltóságával és hatalmával. Parancsolok az nemes asszonyunk Szűz Máriának szent tejével, kivel ez világnak Jézus Krisztust feltárta. Parancsolok mind az menyországbeli szenteknek dicsőségével és hatalmasságával. Parancsolok én teneked az utolsó ítéletnek rettenetességével és hatalmával, hogy e szent nevének való embernek ne árthass, hatalmat rajta ne vehess.»³⁹

Napjainkban az orvostudomány, természettudományos gondolkodás és újságok hagyománysorvasztó hatása alatt a ráimádkozások sokat veszítettek régi hitelükből. Nem is csoda, hiszen a népnek régi, kultikus milieuje tünedezőben van. Meggondolásra készítenek azonban, hogy az orvostudomány merev és egyoldalú természettudományos álláspontjából legújabbán sokat engedett. Mindinkább terjed az a felfogás, hogy a gyógyulás elsősorban lelki folyamat

és hogy az orvos és beteg között van valami elemezhetetlen kapcsolat. Ez a belátás — lényegében — igazolása a ráimádkozásnak, amelyet a céhbéli orvostudomány még nem is régen fölényes megvetéssel intézett el. Mondanunk sem kell, hogy a művelt ember hiába folyamodnék a gyógyulásnak ehhez a módjához, mert eltérő világszemlélete, individuális jelleme kizárja a föloldódást, ami a ráimádkozással való orvoslásnak alapfeltétele.

*

Rövid szemlénkből is kitűnik, hogy a keresztény kultusz milyen mélyen beleszántott népünk szellemi életébe. A magyarság ösképzeteit mennyire átalakította, gazdagította, tehát bizonyos értelemben meg is mentette a népelethez bölcsen alkalmazkodó liturgia. Ez a liturgia az egyetemesség igényével lépett föl, amikor kultikus keretbe foglalta, transzcendens távlatokba állította, Isten magasztos ügyévé avatta a népélet minden megnyilatkozását: jót, rosszat egyaránt. A liturgia a maga sajátos világával, dúsgazdag áldás- és exorcizmuskészletével mély hatást gyakorolt népünk egész életére, lelkületére. A keresztény középkor heroikus, Istennel töltekező magas kultúrája nem volt idegen a magyar néplélektől, hiszen minden népkultúra — a pogány magyarságé is — legvégső határozmányában vallásos jellegű kultúra. Pogány műveltségünk szakrális elemei és a keresztény liturgia megfelelő párhuzamai között páratlan lelki szintézis jött létre, mint a magyarság fogékonyságának és az Egyház bölcs alkalmazkodásának klasszikus bizonyosága. Történelmünk jelleméből, népünk sorsából nem is következhetett más.

JEGYZETEK.

¹ *Mihályfi Ákos*: Nyilvános istentisztelet. Budapest. 1933. 5. 1.

² *Bálint Sándor*: Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Budapest, 1938. Passim.

³ *Bálint Sándor*: Népünk imádságai. «Regnum» 1937. 19—47. 1.

⁴ A felsorolt kérdésekhez v. ö. még *Karsai Géza*: Hittudomány és néprajz. «Theologia» 1937.

⁵ *Laudiert, Friedrich*: Geschichte des Physiologus. Strassburg, 1889. — *Horváth Sándor*: A Physiologus. Ethn. 1921. 1. skk. — *Eckhardt Sándor*: Középkori természetszemlélet a magyar költészetben. EPhK. 1929. 81.

⁶ *Franz, Adolf*: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. Freiburg, 1909. I. 43—220; — *Veit, Ludwig Andreas*: Volksfrommes Brauchtum und Kirche im detschen Mittelalter. Freiburg, 1936. Passim. — Népünk ünnepei. 156, 228, 286., 287. — *Andrée, Richard*: Votive und Weihgaben. Braunschweig, 1904. 18. — *Bálint Sándor*: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Ethnographia. 1939. 195.

⁷ Népünk ünnepei 166. Több adat itt jelenik meg először újabb gyűjtésünkből.

⁸ Népünk ünnepei 167.

⁹ U. ott 180.

¹³ U. ott 228.

¹⁷ U. ott 280.

¹⁰ U. ott 189.

¹⁴ U. ott 238.

¹⁸ U. ott 288.

¹¹ F. ott 190.

¹⁵ II. ott 241.

¹⁹ U. ott 115.

¹² U. ott 105.

¹⁶ IL ott 262,

²⁰ U. ott 138.

²¹ *Bálint Sándor*: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Ethnographia 1939. 196., 198.

²² Népünk ünnepei. 200. V. ö. még Fasciculus Triplex. Tyrnaviae, 1789. 32. és *Franz* I. 259. — ²³ Népünk ünnepei 277. skk. — ²⁴ *Gönczi Ferenc*: Göcsej stb. Kaposvár, 1914. 256. — V. ö. továbbá *Franz* II. 10. és Rituale Romanum. Ratisbonae. 1929. 405. Megfordult kezünkben a Rituale Strigoniense 1745. és 1909. évi kiadása, de ezt az áldást egyik sem ismeri. — ²⁵ Az áldás megvan a *Telegdi-féle* Agendariusban (Nagyszombat, 1583), továbbá a Rituale Romanumban, de a Rituale Strigonienseben nincs meg.

²³ Fasciculus Triplex 99; Magyarországnak ... új csillaga (Sasvár) 239.

²⁷ *Gönczi* 306. — ²⁸ *Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek. II. 153.

²⁹ *Thaly Kálmán*: Irodalmi és művelődéstörténelmi tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1885. 100.

³⁰ *Magyary-Kossa*: III. 468. — V. ö. még Századok 1891 503. és Magyar Nyelvőr 1891. 44.

³¹ *Bálint Sándor*: Népünk imádságai. Regnum, 1937 44—46.

³² *Katona Lajos*: XVII. századbeli ördögűző könyvecske Bthnographia 1902.

³⁸ Részletesen Népünk ünnepei 42. skk.

³⁴ *Jakuovitch Emil*: Adalékok nyelvemlékeink sorozatához. Magyar Nyelv 1920. 78.

³⁵ Nyelvemléktár II. 88.

³⁶ *Thúry Etele*: Bornemisza Péter könyve az ördögi kísértetekről. Ethnographia 1913. 195.

³⁷ *Báró Badvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. Budapest, 1879, 79.

³⁸ Magyar Nyelvőr 1885. 380.

³⁹ *Melich János* közlése a gyöngyösi ferencesek könyvtárából. Ethnographia 1898. 324.

Bálint Sándor.